

מנהגים מוזרים והומוריסטיים בליל הסדר בקהילות ישראל במערב ובמזרח

אסתר שקלים¹

תקציר

קיום מצוות "והיגדת לבינך" בליל הסדר נשא עימו שלל שינויים, מנהגים שהיו מוזרים ולא מקובלים בעדות ישראל בשאר ימות השנה, שמטרתם היתה לוודא את עירנותם של הילדים הקטנים בלילה קדוש זה, כדי שלא יישנו וישאלו על ההבדלים, ומתוך כך ילמדו על נס יציאת מצרים. הרמב"ם מסכם את שלושת השינויים, המוזכרים במסכת פסחים בתלמוד הבבלי: "וצריך לעשות שינוי בלילה הזה, כדי שייראו הבנים וישאלו ויאמרו 'מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות', עד שישב להם ויאמר להם: 'כך וכך אירע וכך וכך היה'. וכיצד משנה? מחלק להם קליות ואגוזים, ועוקרים השולחן מלפניהם, קודם שיאכלו, וחוטפין מצה זה מיד זה, וכיוצא בדברים האלו" (הילכות חמץ ומצה, ז, ג). הרמב"ם מציע איפוא שבנוסף לשלושת המנהגים המצויינים בגמרא, ראוי לצרף עוד מנהגים מוזרים שיעודדו את הילדים לשאול שאלות.

במאמר זה אנסה להראות כיצד מימשו בקהילות ישראל השונות לאורך הדורות באופן תמוה והומוריסטי את מנהג חטיפת המצה התלמודי, ובנוסף אתאר עוד שני מנהגים: מנהג ההצלפות בפיוט "דיינו" שהינו יוצא דופן ואהוב מאוד בקרב בני הקהילות במרחב התרבות האיראני, ומנהג ההתחפשות המקובל עד היום בקרב רבים מבני עדות המזרח בעת "הצגת יציאת מצרים", ובאופן מצומצם יותר אצל האשכנזים. שלושתם מנהגים חריגים הגורמים להתעוררות גדולה אצל הילדים ובקרב כל הנוכחים בסדר.²

מילות מפתח: הומור, מנהגי ליל הסדר, קהילות ישראל במערב, קהילות ישראל במזרח, מנהג חטיפת מצה, מנהג הצלפה ב"דיינו", מנהג הצגת יציאת מצרים

¹ ד"ר אסתר שקלים, משוררת וחוקרת קהילות ישראל, עמיתת מחקר בביה"ס למדעי התרבות ע"ש שירלי ולסלי פורטר, אוני' ת"א. esther15583@gmail.com

² פרק נרחב על שלל המנהגים המוזרים וההומוריסטיים שנהגו בליל הסדר בקהילות ישראל השונות לאורך הדורות מקורותיהם ומשמעויותיהם כלול בספרי "מה נשתנה באמת", העומד לצאת אם ירצה השם בקרוב בהוצאת כרמל.